

Κωστής Κοκκινόφτας

Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΣΤΗ ΛΑΡΝΑΚΑ (1733)

Οι γενικότερες συνθήκες, που επικράτησαν στην Κύπρο μετά την κατάκτησή της από τους Οθωμανούς το 1571, συνέτειναν ώστε η εκπαίδευση στο νησί να παραμείνει στάσιμη και τα σχολεία που ιδρύθηκαν, κατά τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας, να είναι ελάχιστα. Το μόνο σχολείο, για το οποίο έχουμε σαφείς μαρτυρίες ότι λειτούργησε την περίοδο αυτή, ήταν του Ιερομόναχου Λεόντιου Ευστράτιου, τη δεκαετία του 1590, πιθανόν στη Μονή του Αγίου Ιωάννη του Πίπη στη Λευκωσία, όπου αργότερα υπηρέτησε ως Ηγούμενος¹. Επίσης ένα δεύτερο σχολείο, που πιθανολογείται ότι λειτούργησε στις αρχές του 17ου αιώνα στη Λευκωσία, ίσως ως συνέχεια αυτού του Ευστράτιου, ήταν του Ιερομόναχου Ματθαίου Γαλατιανού (†1637), για το οποίο, όμως, δεν έχουμε παρά έμμεσες μαρτυρίες². Ελλιπείς είναι οι πληροφορίες και για το σχολείο, που πιθανόν να λειτούργησε την ίδια περίοδο στη Μονή Κύκκου, όπως επιτρέπει να υποθέσουμε χειρόγραφος κώδικας του έτους 1679 με κανόνες γραμματικής και τίτλο: «Περί ἀλφαβήτου, τόνων, πνευμάτων κλπ», που σώζεται στο Αρχείο της και ο οποίος ίσως να χρησιμοποιείτο για τη διδασκαλία των μαθητών³. Ωστόσο, απουσιάζουν οι ιστορικές μαρτυρίες, για την επιβεβαίωση των σχετικών υποθέσεων.

1. Για τη Σχολή του Ευστράτιου βλ. Ιερώνυμου Περισιτιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων από της Τουρκικής Κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής Κατοχής (1571-1878), Λευκωσία 1930, σ. 31-32, 36-37, 107-109· Λοΐζου Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878), τ. Α΄, Λευκωσία 1930, σ. 120, τ. Β΄, Λευκωσία 1930, σ. 32-41. Για τη ζωή του βλ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη, Κυπριακή Λογισούνη 1571-1878, Λευκωσία 2002, σ. 131-134.

2. Για τη Σχολή του Γαλατιανού βλ. Ι. Περισιτιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 31· Λ. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α΄, ό.π., σ. 119, τ. Β΄, ό.π., σ. 50-52. Για τη ζωή του βλ. Π. Κιτρομηλίδη, Κυπριακή Λογισούνη, ό.π., σ. 110-111.

3. Θεοχάρη Σταυρίδη, «Η εκπαίδευση του κλήρου στην Κύπρο (16ος-20ός αιώνας)», Επετηρίδα Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών 5(2001)290.

Κάποια ανάκαμψη στο ζήτημα της εκπαίδευσης παρατηρήθηκε το πρώτο μισό του 18ου αιώνα, οπότε ιδρύθηκαν Ελληνικές Σχολές από τον Μητροπολίτη Κιτίου (1727-1737) Ιωαννίκιο Β΄ στη Λάρνακα, το 1733⁴, για την οποία θα γίνει εκτενής αναφορά στη συνέχεια, και από τον νεοεκλεγέντα Αρχιεπίσκοπο Κύπρου (1733-1759) Φιλόθεο στη Λευκωσία, το αμέσως επόμενο έτος. Οι πληροφορίες που έχουμε για την τελευταία προέρχονται από τις ημερολογιακές καταγραφές του Ρώσου μοναχού Βασίλειου Μπάρσκυ (1701-1747), ο οποίος, από τον Οκτώβριο του 1734 και για μερικούς μήνες, δίδαξε σε αυτή λατινικά⁵. Υπήρξε, όμως, βραχύβια, ίσως λόγω του καταστροφικού σεισμού του Απριλίου του 1735 και της πανώλης, που επακολούθησε, γεγονός το οποίο υποχρέωσε τον Μπάρσκυ, όπως και πολλούς κατοίκους, να εγκαταλείψουν την πόλη. Μερικά χρόνια αργότερα, το 1742, ο Φιλόθεος μερίμνησε για την επαναλειτουργία της Σχολής με διευθυντή τον διδάσκαλο και μετέπειτα Πατριάρχη Ιεροσολύμων (1766-1770) Εφραίμ, ο οποίος δίδαξε σε αυτή μέχρι το 1761, που εγκατέλειψε την Κύπρο⁶. Η Σχολή συνέχισε να λειτουργεί, όπως μαρτυρεί σημείωμα του Ιανουαρίου του 1771 σε χειρόγραφο ακολουθία των Αγίων Βαρνάβα και Ιλαρίωνα στον ομώνυμο ναό του χωριού Περιστερώνα, όπου αναφέρεται ως διδάσκαλος σε αυτήν ο Ιερομόναχος

4. Ιωάννη Συκουτρή, Έκθεσις της Κριτικής Επιτροπείας του Α΄ Φιλολογικού Διαγωνισμού της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Κυρίλλου Βασιλείου του από Κυρηνείας, Λευκωσία 1924, σ. 56-61· Ι. Περισιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 191-192· Λ. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α΄, ό.π., σ. 124-130· Σωφρόνιου Μιχαηλίδη, Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας, Λάρνακα 1992, σ. 134-136.

5. Ανδρέα Στυλιανού, «Αι περιηγήσεις του Ρώσου μοναχού Βασιλείου Γρηγόροβιτς Βάρσκυ - Πλάκα - Άλποβ άλλως Βασιλείου Μοσκοβορρώσσου Κιεβοπολίτου εν Κύπρω», Κυπριακά Σπουδαί 21(1957)42. Για τον Αρχιεπίσκοπο Φιλόθεο βλ. Λοΐζου Φιλίππου, Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Λευκωσία 1975, σ. 94-108· Π. Κιτρομηλίδη, Κυπριακή Λογιοσύνη, ό.π., σ. 262-265.

6. Ι. Περισιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 109-112· Λ. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α΄, ό.π., σ. 86-87, 135-141· Πολύβιου Στράντζαλη, Ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Εφραίμ Β΄ ο Αθηναίος, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 38-45.

Παρθένιος, που δηλώνεται ότι διετέλεσε μαθητής και βοηθός του Εφραίμ⁷. Ακολούθως, το 1774, όπως αναφέρεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο της εισόδου, η Σχολή λειτούργησε σε δωμάτιο εντός της Αρχιεπισκοπής, προφανώς μετά από αναδιοργάνωσή της από τον Αρχιεπίσκοπο Χρυσάνθο (1767-1810)⁸. Σε αυτή συνέχισε να διδάσκει ο Ιερομόναχος Παρθένιος, εκδότης των ακολουθιών των Αγίων Ηρακλειδίου και Μνάσωνος στη Βενετία, στο εξώφυλλο των οποίων αναγράφεται η διδασκαλική του ιδιότητα⁹. Στην ίδια Σχολή δίδαξε και ο μετέπειτα

7. «Συνετέθη και συνηρμόσθη καί συνεγράφη ἡ παροῦσα ἀκολουθία... παρ' ἐμοῦ Παρθενίου ἁμαρτωλοῦ Ἱερομονάχου τοῦ καί διδασκάλου τῆς ἐν Κύπρῳ Σχολῆς συσταθείσης τό πάλαι, χρηματίσαντος ἐπί Παῖσιου καί Χρυσάνθου τῶν ἀοιδίμων (;) Ἀρχιεπισκόπων, μετά τήν τοῦ τρισμάκαρος κυρίου [Ἐφραίμ τοῦ Αθηναίου] μαθητῆς δέ ἦν ἔγωγε καί ἀκόλουθος καί ὑποδιδάσκαλος μάλιστα τοῦ σχολείου...». Βλ. Νικόδημου Μυλωνά, «Πότε ιδρύθηκαν αἱ πρώται Σχολαί ἐν Κύπρῳ», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 7(1917)567-569, ὅπου δημοσιεύεται τὸ πλήρες σημεῖωμα.

8. Ι. Περισιάνη, *Ιστορία των Ελληνικῶν Γραμμάτων*, ὁ.π., σ. 112-113· Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα*, τ. Α', ὁ.π., σ. 86-87, ὅπου, σε ἀμφοτέρωτα τὰ ἔργα, παρατίθεται ἡ σχετικὴ ἐπιγραφή. Για τὸν Αρχιεπίσκοπο Χρυσάνθο βλ. Λ. Φιλίππου, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, ὁ.π., σ. 114-135.

9. Ὁ πλήρης τίτλος των δύο ακολουθιῶν, ὅπου δηλώνεται ἡ διδασκαλικὴ ιδιότητα τοῦ Παρθενίου, εἶναι: «Ἀκολουθία τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Ἱρακλειδίου Ἐπισκόπου Ταμασίων τοῦ Θαυματουργοῦ, ψαλλομένη τῇ ΙΖ' Σεπτεμβρίου, νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα σπουδῇ μὲν καί δαπάνῃ τοῦ Μακαριωτάτου καί Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Νέας Ἰουστινιανῆς καί πάσης Κύπρου Κυρίου Κυρίου Χρυσάνθου, ἐπιδιορθώσει δέ τοῦ λογιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις Κυρίου Παρθενίου, τοῦ καί ὁπωσοῦν διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος ἐπιφέροντος ἐν Κύπρῳ, Ἐνετίῃσιν 1774» καί «Ἀκολουθία τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Μνάσωνος Ἐπισκόπου Ταμασίων τοῦ Θαυματουργοῦ, ψαλλομένη τῇ ΙΘ' Ὀκτωβρίου, νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα σπουδῇ μὲν καί δαπάνῃ τοῦ Μακαριωτάτου καί Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Νέας Ἰουστινιανῆς καί πάσης Κύπρου Κυρίου Κυρίου Χρυσάνθου, ἐπιδιορθώσει δέ τοῦ λογιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις Κυρίου Παρθενίου, τοῦ καί ὁπωσοῦν διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος ἐπιφέροντος ἐν Κύπρῳ, Ἐνετίῃσιν 1774». Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ ταύτιση, που γίνεται ἀπὸ διάφορους μελετητές, τοῦ Παρθενίου με τὸν ομώνυμό του Οικονόμο (1743-1759) καί

Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1788-1810) και αργότερα Χαλκηδόνος (1810-1820) Γεράσιμος, όπως πληροφορούμαστε από επιστολές των ετών 1779 και 1780, στις οποίες αναφέρεται ως διδάσκαλος στην Κύπρο¹⁰.

Η εκπαίδευση στην Κύπρο καθόλο το διάστημα της Τουρκοκρατίας, όπως διαπιστώνουμε και από τις ανωτέρω αναφορές, ήταν στενά συνδεδεμένη με την Εκκλησία και οι αποφάσεις για ίδρυση Σχολών λαμβάνονταν, συνήθως, από τους Αρχιερείς, που είχαν και την οικονομική δυνατότητα της συντήρησής τους. Βέβαια, η δράση τους περιοριζόταν στον κύκλο του περιβάλλοντος των εκκλησιαστικών ιδρυμάτων, που αναλάμβαναν και την ευθύνη της λειτουργίας τους, με αποτέλεσμα το ζήτημα της μόρφωσης των νεαρών Κυπρίων να εξακολουθήσει να παραμένει ζητούμενο για πολλά ακόμη χρόνια, μέχρι και τις αρχές του 20ού αιώνα, οπότε η σχολική εκπαίδευση επεκτάθηκε σταδιακά σε όλα τα χωριά του νησιού.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι η ίδρυση της Σχολής στη Λάρνακα συνδέεται άμεσα με την ανάδειξη μορφωμένων νεαρών κατοίκων του νησιού στη Σχολή, που ίδρυσε ο Κύπριος Πατριάρχης Αντιοχείας (1724-1766) Σίλβεστρος στο Χαλέπι, το 1726, αφού ανάμεσα τους περιλαμβάνονταν και ο πρώτος διδάσκαλός της, Ιεροδιάκονος Φιλόθεος¹¹. Ο Σίλβεστρος υπήρξε ο σημαντικότερος, κατά γενική ομολογία, Πατριάρχης Αντιοχείας των χρόνων της Τουρκοκρατίας και με τους αγώνες του κατάφερε να διατηρήσει την Ορθόδοξη φυσιογνωμία του Πατριαρχείου και να περιορίσει την προσηλυτιστική δράση των Παπικών στην περιοχή. Γι' αυτό και επεδόθη σε μια titάνια προσπάθεια συγκέντρωσης χρημάτων με τη διεξαγωγή εράνων στην Κύπρο, τη Μικρά Ασία, την ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα και τις Παραδουνάβιες ηγεμονίες, ώστε να μπορέσει να ενισχύσει το Πατριαρχείο, που

μετέπειτα Ηγούμενο (1759-1776) της Μονής Κύκκου δεν ανταποκρίνεται προς την πραγματικότητα.

10. Σχετικά βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1788-1810) και μετέπειτα Χαλκηδόνος (1810-1820) Γεράσιμος», Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών 20(1994)297-298.

11. Ο πρώτος που συνέλεξε σχετικές πληροφορίες για τον βίο του Φιλοθέου ήταν ο Ιωάννης Συκουτρός, στη μελέτη του με τίτλο: «Ο πρώτος διδάσκαλος εν Λάρνακι Φιλόθεος Ιεροδιάκονος (1734-1750)», που δημοσίευσε στην εφημερίδα Νέον Έθνος, ημερομηνίας 29 Φεβρουαρίου 1924, και αναδημοσίευσε πληρέστερη στο βιβλίο Έκθεσις της Κριτικής Επιτροπείας, ό.π., σ. 56-61.

αντιμετώπιζε οξύτατα οικονομικά προβλήματα. Κατάφερε δε με την ανέγερση εκκλησιών, την ίδρυση σχολείων, την έκδοση βιβλίων στα αραβικά και τη χειροτονία νέων και μορφωμένων κληρικών να στηρίξει στην Ορθόδοξη πίστη τους κατοίκους και να ανακόψει τον εκλατινισμό τους¹².

Διευθυντής της Σχολής του Πατριαρχείου Αντιοχείας διετέλεσε, καθ' υπόδειξη του Σχολάρχη της Πάτμου Μακάριου Καλογερά (†1737), με τον οποίο ο Σίλβεστρος διατηρούσε φιλικούς δεσμούς¹³, ο μαθητής του, Ιεροδιάκονος Ιάκωβος Αναστασίου ο Πάτμιος (†1765). Ο τελευταίος έφθασε στη Συρία στα τέλη του 1725 ή στις αρχές του 1726 και σύστησε τη Σχολή με μαθητές τόσο Ελληνόφωνους, όσο και Αραβόφωνους Ορθόδοξους. Στη συνέχεια, όμως, εξαιτίας των μεγάλων δυσκολιών που αντιμετώπισε, λόγω της σκληρής πολεμικής των Λατίνων στην πόλη, η έδρα της, ίσως το 1727¹⁴, μεταφέρθηκε στην Τρίπολη του Λιβάνου. Έξι χρόνια αργότερα, το 1733, όπως μαρτυρεί ο προαναφερθείς μοναχός Βασίλειος Μπάρσκυ, ο οποίος παρακολούθησε τα μαθήματά της και διδάχθηκε σε αυτήν ελληνικά, μετακινήθηκε στη Δαμασκό, όπου ο Σίλβεστρος παραχώρησε τα πατριαρχικά δωμάτια, για τη στέγασή της¹⁵. Τελικά, για διάφορους λόγους, το 1736 ανέστειλε τη λειτουργία της και ο Ιάκωβος ανεχώρησε για τα Ιεροσόλυμα, όπου προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες, ως διδάσκαλος και ιεροκήρυκας, μέχρι το τέλος της ζωής του¹⁶.

12. Για τη ζωή του Σίλβεστρου βλ. Κλήμη Καρναπά, Ο Πατριάρχης Αντιοχείας Σίλβεστρος ο Κύπριος 1724-1766, Ιεροσόλυμα 1907· Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι Κύπριοι Πατριάρχες Αντιοχείας Σίλβεστρος (1724-1766), Ανθέμιος (1791-1813) και Σπυρίδων (1891-1898)», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 3(1996)311-329.

13. Κλ. Καρναπά, Ο Πατριάρχης Αντιοχείας Σίλβεστρος ο Κύπριος, ό.π., σ. 11-12.

14. Τρύφωνος Ευαγγελίδου, Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας, τ. Β΄, Αθήνα 1936, σ. 308.

15. Κλ. Καρναπά, Ο Πατριάρχης Αντιοχείας Σίλβεστρος ο Κύπριος, ό.π., σ. 231-233· Αγιορειτικής Εστίας - Μουσείου Μπενάκη (εκδ.), Βασίλης Γκρηγόροβιτς. Τα ταξίδια του στον Άγιο Όρος 1725, 1726, 1744-1745, με τη φροντίδα και τα σχόλια του ακαδημαϊκού Παύλου Μυλωνά, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 86-90.

16. Για τον Ιάκωβο τον Πάτμιο βλ. Κλήμη Καρναπά, Ιάκωβος ο Πάτμιος ως διδάσκαλος εν τω Αντιοχικό και Ιεροσολυμιτικό θρόνω κατά τον ΙΗ΄ αιώνα επί τη

Ας σημειωθεί, ότι ο Σίλβεστρος κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες, ώστε η Σχολή να αποκτήσει και δεύτερο διδάσκαλο, ένδειξη του μεγαλόπνοου οράματός του για την ανάδειξη μορφωμένων στελεχών στο Πατριαρχείο Αντιοχείας. Για τον λόγο αυτό, μετά από διαβουλεύσεις με τον Μακάριο Καλογερά, εξασφάλισε τις υπηρεσίες και του παπα - Αναστάσιου του Λήμνιου, επίσης απόφοιτου της Πατριάδας Σχολής, ο οποίος ανεχώρησε το 1726 για τη Συρία, για να εργαστεί ως βοηθός του Ιακώβου. Λόγω ασθένειας, όμως, υποχρεώθηκε να διακόψει το ταξίδι του, σταθμεύοντας πρώτα στη Κω και αργότερα στην Κύπρο, από όπου επέστρεψε στην Πάτμο¹⁷.

Στους Κύπριους μαθητές της Σχολής του Πατριαρχείου Αντιοχείας αναφέρονται τέσσερις αχρονολόγητες επιστολές, που ο Σίλβεστρος έστειλε στον Μητροπολίτη Κιτίου (1718-1726) Διονύσιο και οι οποίες σώθηκαν σε χειρόγραφο της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου της Λειψίας. Από το περιεχόμενό τους συμπεραίνουμε ότι χρονολογούνται στο έτος 1726, το οποίο ήταν το πρώτο που λειτούργησε η Σχολή, αλλά και το τελευταίο της αρχιερατείας του Διονυσίου, προς τον οποίο απευθύνονταν.

Με την πρώτη από τις επιστολές αυτές ο Σίλβεστρος ζητούσε από τον Μητροπολίτη Κιτίου να του στείλει, μέσω του αδελφού του, ο οποίος διέμενε τότε στην Κύπρο, τρεις τόμους έργων του Βασιλείου του Μεγάλου, που φυλάσσονταν στη βιβλιοθήκη της Μητρόπολης Κιτίου, όπως έμμεσα εξάγεται από άλλη επιστολή του και από κατάλογο βιβλίων της Μητρόπολης, του έτους 1733, για τα οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια. Επίσης, του ζητούσε να τον ενημερώσει για την αξία τους, ώστε να του εμβάσει το σχετικό αντίτιμο. Τον πληροφορούσε ακόμη, ότι είχε

βάσει ανεκδότων πηγών, Ιεροσόλυμα 1906, σ. 20-22, 38-44 (για τη φοίτησή του στη Σχολή της Πάτμου), σ. 45-106 (για τη δράση του στο Πατριαρχείο Αντιοχείας)· Μ.Η. Μαλανδράκη, Η Πατριάς Σχολή, Αθήνα 1911, σ. 43-45· Ναυκράτιου Τσουλκανάκη, Ο μέγας διδάσκαλος του Γένους Άγιος Μακάριος Ιεροδιάκονος Καλογεράς (†1737), ο Πάτμιος ευαγγελιστής της Παιδείας και του Νέου Ελληνισμού, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 189· Κλ. Καρναπά, Ο Πατριάρχης Αντιοχείας Σίλβεστρος ο Κύπριος, ό.π., σ. 231-233 · Κ. Κοκκινόφτα, «Οι Κύπριοι Πατριάρχες Αντιοχείας», ό.π., σ. 324-325.

17. Ν. Τσουλκανάκη, Ο μέγας διδάσκαλος του Γένους Άγιος Μακάριος Ιεροδιάκονος Καλογεράς, ό.π., σ. 203.

ζητήσει από τον αδελφό του να μεριμνήσει, για την αποστολή στη Συρία τριών νέων από την Κύπρο, οι οποίοι θα φοιτούσαν, ως υπότροφοί του, στη Σχολή που είχε ιδρύσει στο Χαλέπι. Όπως σημειώνει, επιθυμία του ήταν οι νέοι αυτοί να αφοσιώνονταν, σε μεταγενέστερο στάδιο, στη μοναχική ζωή, ίσως για να υπηρετήσουν στο Πατριαρχείο Αντιοχείας και να ενισχύσουν τις προσπάθειές του, για την εδραίωση της Ορθοδοξίας στην περιοχή. Γι' αυτό και τον παρακαλούσε να συνεργαστεί με τον αδελφό του και να επιλέξουν τους πλέον κατάλληλους. Τέλος, τον πληροφορούσε ότι την περίοδο αυτή βρισκόταν στο Χαλέπι, όπου κατέβαλλε μεγάλες προσπάθειες για να επαναφέρει τους ντόπιους Χριστιανούς στην Ορθόδοξη πίστη, από την οποία πολλοί είχαν αποστατήσει.

Με τη δεύτερη επιστολή του, ο Κύπριος Πατριάρχης ενημέρωνε τον Μητροπολίτη Κιτίου, ότι είχε λάβει τα γράμματά του, καθώς και τα βιβλία με τα έργα του Μεγάλου Βασιλείου, τα οποία θα μεριμνούσε να του επιστραφούν, αφού ο Διονύσιος δεν επιθυμούσε να αποξενωθούν από την κυριότητά του. Τον πληροφορούσε επίσης, ότι εξακολουθούσε να παραμένει στο Χαλέπι, όπου οι προσπάθειές του για επιστροφή στην Ορθοδοξία των κατοίκων είχαν αρχίσει να αποδίδουν. Τέλος τον ενημέρωνε, ότι προγραμματίζε να αναχωρήσει για τη Δαμασκό, όπου θα προσπαθούσε να επαναφέρει στην Ορθόδοξη πίστη και τους εκεί Χριστιανούς, οι περισσότεροι από τους οποίους είχαν προσχωρήσει στον Παπισμό.

Στην επόμενη επιστολή του, ο Σίλβεστρος ενημέρωνε τον Διονύσιο για τα προβλήματα, που εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει εξαιτίας της δράσης των Παπικών, οι οποίοι είχαν και τη στήριξη του προξένου των Γάλλων στην περιοχή. Επίσης, τον ευχαριστούσε θερμά για τα όσα του είχε στείλει, και ιδίως για τα «διακόνια», τα οποία, όπως σημειώνει, είχε εγγράψει για φοίτηση «εις τό Φροντιστήριον τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων», δηλαδή στη Σχολή που ίδρυσε στο Χαλέπι. Του έστελλε δε και τους χαιρετισμούς του διδασκάλου Ιακώβου, δηλαδή του προαναφερθέντος Ιεροδιάκονου Ιάκωβου του Πάτμιου, και τον πληροφορούσε ότι τα βιβλία, που του δάνεισε, μάλλον αυτά με τα έργα του Μεγάλου Βασιλείου, είχε μεριμνήσει να δεθούν. Επίσης τον ενημέρωνε, ότι προγραμματίζε σύντομα να

επισκεφθεί στη Λαοδικεία, όπου, όπως γνωρίζουμε από τον βίο του, μετέβη τον Αύγουστο του 1726¹⁸.

Τέλος, στην τέταρτη επιστολή του προς τον Μητροπολίτη Κιτίου, ο Σίλβεστρος διεκτραγωδεί και πάλιν τα σχετικά με τη δράση των Παπικών στο Πατριαρχείο Αντιοχείας και τις πολλές δυσκολίες, που αντιμετώπιζε η τοπική Ορθόδοξη Εκκλησία. Τον πληροφορούσε ακόμη, ότι οι υπότροφοί του στο Χαλέπι προόδευαν και ζητούσε να στείλει άλλους δύο νέους, για να φοιτήσουν στη Σχολή. Συνέδεε δε τη μόρφωσή τους με την ευρύτερη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων, έτσι ώστε να μπορέσει ο Ελληνισμός να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες και να μπορέσει να αντιμετωπίσει τα πολλά προβλήματα, που δημιουργούνταν, εξαιτίας της αμάθειας και της πνευματικής του καχεξίας¹⁹.

Από τις προαναφερθείσες επιστολές πληροφορούμαστε, όπως αναφέρθηκε, ότι οι τρεις πρώτοι νέοι, που ο Σίλβεστρος ζήτησε για να φοιτήσουν στη Σχολή στο Χαλέπι, είχαν εγγραφεί σε αυτήν το 1726 και προόδευαν. Είναι άγνωστο, όμως, αν μετέβηκαν στη Συρία και οι άλλοι δύο νέοι, τους οποίους είχε επίσης ζητήσει από τον Μητροπολίτη Κιτίου, και εάν φοίτησαν τελικά στη Σχολή του Πατριαρχείου Αντιοχείας. Όπως έχει αναφερθεί, ένας από τους μαθητές της ήταν ο Ιεροδιάκονος Φιλόθεος, ο οποίος επέστρεψε αργότερα στην Κύπρο και υπηρέτησε στην Ελληνική Σχολή, που ιδρύθηκε στη Λάρνακα. Για τους άλλους Κυπρίους υποτρόφους του Σιλβέστρου δεν έχουμε υπόψη μας οποιεσδήποτε πληροφορίες. Ίσως ένας από αυτούς να είναι ο μετέπειτα Επίσκοπος Ειρηνουπόλεως (1765-1784-;) Άνθιμος από το χωριό Έμπα της Πάφου, ο οποίος υπηρέτησε για πολλά χρόνια στο Πατριαρχείο Αντιοχείας, ως περιοδεύων ιεροκήρυκας²⁰.

18. Κλ. Καρναπά, Ο Πατριάρχης Αντιοχείας Σίλβεστρος, ό.π., σ. 53· Κ. Κοκκινόφτα, «Οι Κύπριοι Πατριάρχες Αντιοχείας», ό.π., σ. 317.

19. Για τις επιστολές αυτές βλ. Ανδρόνικου Δημητρακόπουλου, «Σίλβεστρος Πατριάρχης Αντιοχείας», στον τόμο: Μαρίνου Βρετού, Εθνικόν Ημερολόγιον, τ. Ι΄, Αθήνα 1870, σ. 367-372, από όπου αναδημοσιεύονται στη συνέχεια της εργασίας μας. Για τον Κιτίου Διονύσιο βλ. Σ. Μιχαηλίδη, Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας, ό.π., σ. 128-129.

20. Για τη ζωή του Ανθίμου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι Κύπριοι Μητροπολίτες του Πατριαρχείου Αντιοχείας Ειρηνουπόλεως Άνθιμος και Επιφανείας Ιωαννίκιος», Απόστολος Βαρνάβας 55(1994)383-386.

Σχετική μαρτυρία για το έτος ίδρυσης της Σχολής στη Λάρνακα από τον Μητροπολίτη Κιτίου Ιωαννίκιο Β΄ διασώζεται, όπως θα γίνει λόγος στη συνέχεια, σε σημείωμα, ημερομηνίας 1ης Μαρτίου 1733, σε κώδικα της Μητρόπολης, που αναφέρεται στον δανεισμό βιβλίων στον Ιεροδιάκονο Φιλόθεο. Στον τελευταίο δόθηκε από τον Μητροπολίτη Ιωαννίκιο μισθός 60 ασλανίων, τον οποίο, όμως, ο νεαρός διδάσκαλος δεν θεώρησε ικανοποιητικό, γι' αυτό και ενημέρωσε σχετικά τον Ιάκωβο τον Πάτμιο. Τότε ο τελευταίος, ανταποκρινόμενος στην παράκληση του μαθητή του, έστειλε επιστολή στον Αρχιεπίσκοπο Φιλόθεο, διαβιβάζοντας το σχετικό παράπονο του ομώνυμού του Ιεροδιακόνου. Τελικά, η παρέμβαση αυτή συνέτεινε, όπως μαρτυρεί σωζόμενη σε κώδικα του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων απαντητική επιστολή του Κυπρίου Αρχιεπισκόπου, ημερομηνίας 9 Μαΐου 1734, ώστε ο μισθός του Φιλοθέου να αυξηθεί στα 100 ασλάνια. Ας σημειωθεί, ότι στην επιστολή αυτή δηλώνεται από τον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο και η σχέση του Ιεροδιακόνου Φιλοθέου με τον Ιάκωβο τον Πάτμιο, αφού αποκαλείται «οἰκεῖος φοιτητῆς αὐτοῦ»²¹.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι η κάλυψη των δαπανών μισθοδοσίας του διδασκάλου της Σχολής της Λάρνακας ανελήφθη πλήρως από τη Μητρόπολη Κιτίου, όπως φανερώνουν τέσσερις καταγραφές, των ετών 1734-1736, σε κώδικα της Μητρόπολης:

«1734: ὀκτωβρίου α΄, ἔδωσα τοῦ διδασκάλου διάκου φιλοθέου διά τόν μισθόν του ὁποῦ διαβάζη τῶν μαθητῶν ἄσλ. 60.

1735: φεβρουαρίου 18, ἔδωσα πάλιν τοῦ διδασκάλου διακο φιλοθέου διά τόν β΄ χρόνον εἰς ἕξη μῆνας ἄσλ. 50.

1735 ὀκτωβρίου α΄, ἔδωσα πάλιν καί τά ἐπίλοιπα τοῦ δευτέρου χρόνου, τόν μισθόν τοῦ κόπου τοῦ διδασκάλου ἄσλ. 50.

1736: ὀκτωβρίου α΄, ἔδωσα τοῦ διδασκάλου διακοφιλοθέου, διά τόν τρίτον χρόνο, διά τόν μισθόν ὁποῦ ἐδιάβαζεν τῶν μαθητῶν ἄσλ. 100»²².

Ας σημειωθεί, ότι στη μισθοδοσία του Φιλοθέου αναφέρεται ακόμη ένα σημείωμα στον κώδικα, που χρονολογείται στον Σεπτέμβριο του 1737. Σύμφωνα με αυτό, ο διάδοχος του Ιωαννικίου, νέος Μητροπολίτης Κιτίου (1737-1776) Μακάριος

21. Την επιστολή αυτή δημοσίευσε ο Κλήμης Καρναπάς, *Ανέκδοτα Κυπριακά Έγγραφα (του ΙΗ΄ αιώνας)*, Αμμόχωστος 1904, σ. 15-16.

22. Ι. Συκουτρή, *Έκθεσις της Κριτικής Επιτροπείας*, ό.π., σ. 58-60· Σ. Μιχαηλίδη, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, ό.π., σ. 135.

Α΄, κατέβαλε στον νεαρό Ιεροδιάκονο καθυστερημένους μισθούς, που ανέρχονταν στα 150 ασλάνια:

«τοῦ διδασκάλου φιλοθέου μισθόν παλαιόν ἄσπρα 50.

τοῦ αὐτοῦ ὁποῦ ἐδούλευσεν ἕνα χρόνον ἄσπρα 100»²³.

Μετά, όμως, το έτος αυτό δεν εμφανίζεται καμία άλλη καταγραφή στους κώδικες για μισθοδοσία διδασκάλου από τη Μητρόπολη Κιτίου, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα της διακοπής της λειτουργίας της Σχολής. Κάποιες αναφορές, όπως σε χρέος της Μητρόπολης προς τον «Διδάσκαλον καί τήν Θυγατέραν του εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν», που εντοπίζονται σε σημείωμα ημερομηνίας 19 Αυγούστου 1739²⁴, και στον διορισμό, το 1768, του «διδασκάλου παπᾶ κύρ Σιλβέστρου», ως επιτρόπου στον ναό του Σωτήρος της Λάρνακας²⁵, δεν αποτελούν από μόνες τους σαφείς μαρτυρίες, για συνέχιση της λειτουργίας της. Το ίδιο συμβαίνει και με τις σχετικές περιγραφές για τον Μητροπολίτη Μακάριο Α΄, ως «λογιώτατο» και «φιλόσοφο», καθώς και με την αναφορά σε αυτόν ως κατόχου προσωπικής βιβλιοθήκης²⁶, επομένως και ως προασπιστή των ελληνικών γραμμάτων και, ενδεχομένως, ως συνεχιστή του εκπαιδευτικού έργου του Ιωαννικίου Γ΄. Ωστόσο ελλείπουν σαφείς μαρτυρίες, αφού στους κώδικες της Μητρόπολης, κατά τη διάρκεια της αρχιερατείας του, δεν γίνεται καμία αναφορά σε λειτουργία Σχολής ή σε καταβολή μισθού διδασκάλου.

Είναι άξιο αναφοράς, ότι η καταγραφή του 1739 σε χρέος της Μητρόπολης Κιτίου προς τον διδάσκαλο και τη θυγατέρα του συντέινει, ώστε να υποστηριχθεί, πως λειτούργησε τότε Παρθεναγωγείο στη Λάρνακα²⁷. Ωστόσο, η αναφορά αυτή δεν είναι από μόνη της επαρκής, για να γίνει κάτι τέτοιο αποδεκτό. Επίσης, μία

23. Λ. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α΄, ό.π., σ. 127-128· Σ. Μιχαηλίδη, Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας, ό.π., σ. 135.

24. Ι. Περισιτιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 192.

25. Λ. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α΄, ό.π., σ. 130· Σ. Μιχαηλίδη, Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας, ό.π., σ. 147.

26. Για τον Μητροπολίτη Μακάριο Α΄ βλ. Σ. Μιχαηλίδη, Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας, ό.π., σ. 139-154, όπου στη σελ. 146 γίνεται αναφορά στη φήμη του ως λογίου και φιλοσόφου, ενώ στις σελ. 147-148 δημοσιεύεται κατάλογος των βιβλίων του.

27. Ι. Περισιτιάνη, Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων, ό.π., σ. 192-193.

άλλη καταγραφή σε κώδικα της Μητρόπολης Κιτίου, τον Δεκεμβρίου του 1732 και πριν από την ίδρυση της Σχολής του Ιεροδιάκονου Φιλοθέου, αναφέρεται σε πληρωμή 180 ασλανίων «τῆς δασκάλας», για ένα ζευγάρι επιμάνικα και τέσσερις σταυρούς με πόλους και ένα πόλον με ποδιές κενητές²⁸. Ωστόσο, ούτε και αυτή διασαφηνίζει περαιτέρω την όλη κατάσταση, αφού αφενός δεν έχουν σωθεί οποιαδήποτε βιογραφικά στοιχεία για την αναφερόμενη δασκάλα και αφετέρου δεν υπάρχει οποιαδήποτε άλλη μαρτυρία, που να τη συνδέει με τη διδασκαλία μαθημάτων.

Όπως αναφέρθηκε, για τη σχέση του διδασκάλου Φιλοθέου με τον Ιάκωβο τον Πάτμιο πληροφορούμαστε από την επιστολή του τελευταίου προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Φιλόθεο. Μία δεύτερη μαρτυρία της σχέσης αυτής, που παρουσιάζει και άλλο ενδιαφέρον, σώζεται σε σημείωμα σε χειρόγραφο με τίτλο: «Ρητορικῆς τέχνης Θεοφίλου Κορυδαλέως προοίμιον», που φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων. Όπως αναφέρεται σε αυτό, ο Φιλοθεος είχε αντιγράψει το 1730 το χειρόγραφο, το οποίο αποτελεί ερμηνεία από τον διδάσκαλό του, Ιάκωβο, της Ρητορικής του Θεόφιλου του Κορυδαλέα: «Ἐλαβε πέρας ἡ παροῦσα δέλτος, διά χειρός καμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καί ἀμαρτωλοῦ Φιλοθέου διακόνου ἐκ νήσου Κύπρου κατά μῆνα ἀπρίλλιον, ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῶ ἐπτακοσιοστῶ τριακοστῶ ἥτις ἐρμηνεύθη παρά τοῦ ἔλλογωτάτου ἱεροδιδασκάλου κυρίου Ἰακώβου Πατμίου κατά μῆναν ἀπρίλλιον ἐν ἔτει ἀψλγ´»²⁹. Η αναφορά στο έτος 1733, στο τέλος του σημειώματος, είναι, προφανώς, λανθασμένη, αφού δεν είναι δυνατόν να αντιγράφηκε το 1730 κείμενο, το οποίο ερμηνεύτηκε τρία χρόνια αργότερα.

Ο εντοπισμός του χειρογράφου αυτού φανερώνει και τη στενή σχέση της Σχολής στο Χαλέπι με την αντίστοιχη της Πάτμου, που ιδρύθηκε από τον Μακάριο Καλογερά το 1713, με πρότυπο την Πατριαρχική Σχολή της Κωνσταντινούπολης. Όπως γνωρίζουμε, ανάμεσα στα μαθήματα, που διδάσκονταν στη Σχολή της Πάτμου, ήταν και αυτό της φυσικής φιλοσοφίας από κείμενο του Θεόφιλου Κορυδαλέα, που εκδόθηκε αρκετά χρόνια αργότερα, το 1779, από τον Κύπριο

28. Σ. Μιχαηλίδη, Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας, ό.π., σ. 136.

29. Αθανάσιου Παπαδόπουλου - Κεραμέως, Ιεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, τ. Γ´, Πετρούπολη 1897, σ. 134· Ι. Συκουτρή, Έκθεσις της Κριτικής Επιτροπείας, ό.π., σ. 57· Λ. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α´, ό.π., σ. 127.

Αρχιμανδρίτη Κυπριανό³⁰. Ας σημειωθεί, ότι ο Καλογεράς έστειλε, την άνοιξη του 1727, αντίγραφο του κειμένου του Κορυδαλέα στον Ιάκωβο τον Πάτμιο³¹, ο οποίος το χρησιμοποιούσε στη διδασκαλία των μαθημάτων του, αν κρίνουμε από το προαναφερθέν αντίγραφο, που μετέγραψε ο Ιεροδιάκονος Φιλόθεος. Κατά συνέπεια είναι πολύ πιθανόν ο τελευταίος να ακολούθησε, για τη διδασκαλία των μαθημάτων στη Σχολή της Λάρνακας, το πρότυπο της Πάτμου, που είχε υιοθετήσει ο διδάσκαλός του Ιάκωβος.

Ιδιαίτερα σημαντικό για τη φυσιογνωμία της Σχολής αυτής είναι σημείωμα σε κώδικα της Μητρόπολης Κιτίου, ημερομηνίας 1η Μαρτίου 1733, όπου περιλαμβάνεται κατάλογος τριάντα περίπου βιβλίων της βιβλιοθήκη της Μητρόπολης, που δανείστηκαν στον Φιλόθεο για τη διδασκαλία των μαθημάτων:

«1733 μαρτίου α΄. Έν τῷ παρόντι κόνδικι τῆς ἁγίας μητροπόλεως λαρνάκου, ποιούμεν ἔνδειξιν τῶν εὐρεθέντων ἱερῶν βιβλίων, ὧν δεδώκαμεν τῷ ἁγίῳ διδασκάλῳ κυρίῳ Φιλοθέῳ, εἰς μεταχείρισιν τοῦ σχολείου, καί πάλιν νά στέκουν εἰς τήν αὐτήν μητρόπολιν, ἵνα μή ἀποξενωθῶσι:

τοῦ μεγάλου βασιλείου τόμοι τρεῖς, καί ἕτερον τά ἀσκητικά του·

τοῦ χρυσοστόμου τόμοι ὀκτώ. Καί ἕτεροι δύο γραικολατῖνοι, καί ἄλλος εἰς τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων·

τοῦ μεγάλου ἀθανασίου τόμοι δύο·

τοῦ φωτίου τόμον ἕνα·

καί τόν βουλγαρίας θεοφύλακτον·

τοῦ δοσιθέου περί ἀγάπης τόμον ἕνα·

τοῦ ἰωσήπου ἱστορικόν, ἕνα·

τοῦ δαμασκηνοῦ ἰωάννου, τόμον ἕνα·

νόμιμον, χερῖσιον [χειρόγραφον] ἕν·

τοῦ νεκταρίου, τόμον ἕνα·

καί τό συνταγμάτιον τοῦ χρυσάνθου·

30. Ο τίτλος του βιβλίου είναι: «Εἴσοδος Φυσικῆς Ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην, συναρτισθεῖσα ὑπό τοῦ σοφωτάτου Θεοφίλου τοῦ Κορυδαλέως, Νῦν τό πρῶτον ἐκδοθεῖσα χάριν τῶν φιλομαθῶν ἰδίῳ ἀναλώμασι τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου τῆς Νέας Ἰουστινιανῆς καί πάσης Κύπρου Κυρίου Χρυσάνθου. Μετά πάσης ἀκριβείας διορθωθεῖσα. Ἐπιστασία δέ Κυπριανοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυπρίου» (Ενετία 1779).

31. Ν. Τσουλκανάκη, Ο μέγας διδάσκαλος του Γένους Ἅγιος Μακάριος Ιεροδιάκονος Καλογεράς, ό.π., σ. 296.

ἀριστοτέλους περί ζώων μυρίων, ἕν·
διαταγαί τῶν ἀποστόλων, ἕν·
Ψαλτήριον ἐξηγητόν ἀθανασίου κρητός, ἕν·
καί ἕνα χερσίσιον, Διάλεξις σαρκός, μέ τήν ψυχήν·
Εἶναι καί ἕτερον, τοῦ βασιλείου διά συμεῶνος μαγίστρου, τό ὁποῖον τό
εὐρῆκεν εἰς τοῦ οἰκονόμου, καί ἐπιγράφεται τῆς ἐκκλησίας σρε
[σωτῆρος]»³².

Από τους τίτλους των βιβλίων αυτών συμπεραίνεται, ότι οι μαθητές διδάσκονταν, κυρίως, εκκλησιαστικούς συγγραφείς, μαζί με ρητορική και γραμματική. Επίσης, ο ανωτέρω κατάλογος αποτελεί και μία μοναδική μαρτυρία, για την πλούσια βιβλιοθήκη της Μητρόπολης Κιτίου, και δηλώνει έμμεσα την πνευματική κίνηση, που υπήρχε στο περιβάλλον της. Ακόμη, η συμπερίληψη στα βιβλία, που δανείσθηκαν στον Φιλόθεο, των τριών τόμων με τα έργα του Μεγάλου Βασιλείου, φανερώνει ότι αυτά επιστράφηκαν στη βιβλιοθήκη της Μητρόπολης, μετά που παραχωρήθηκαν για μελέτη στον Πατριάρχη Σίλβεστρο, το 1726.

Αυτές είναι και οι μοναδικές πληροφορίες, που έχουμε για τη λειτουργία της Σχολής της Μητρόπολης Κιτίου. Για τον διδάσκαλο Φιλόθεο γνωρίζουμε επιπρόσθετα, από σημείωμα σε παλαιό βιβλίο, που εκδόθηκε στο Ιάσιο το 1683, και το οποίο σήμερα φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη της Μητρόπολης Κιτίου, ότι καταγόταν από τη Λάρνακα και πως ο πατέρας του ονομαζόταν Γεώργιος Νικολούδιας. Επίσης, πως ο ίδιος προσδιόριζε τον εαυτό του με το επίθετο «προσκυνητής», πιθανότατα μετά από κάποιο ταξίδι του στα Ιεροσόλυμα: «Τό παρόν βιβλίον εἶναι ἐμοῦ διδασκάλου φιλοθέου προσκυνητοῦ, υἱοῦ γεωργίου νικολούδια, καί ὅποιος τό πάρη διά κλεψίαν ἄς ἔχη τήν κατάραν τῶν τριακοσίων δέκα καί ὀκτώ θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν νικαία, ἀμήν»³³.

Ακόμη, από αχρονολόγητο σημείωμα σε κολοβό ευχολόγιο, που παλαιότερα ανήκε στον ναό του Τιμίου Σταυρού της Κουκάς και σήμερα φυλάσσεται στη Μητρόπολη Κιτίου, πληροφορούμαστε ότι ο Φιλόθεος απεβίωσε στις 3 Αυγούστου

32. Ι. Συκουτρή, Έκθεσις της Κριτικής Επιτροπείας, ό.π., σ. 58-59· Λ. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α΄, ό.π., σ. 129-130· Σ. Μιχαηλίδη, Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας, ό.π., σ. 134.

33. Ι. Συκουτρή, Έκθεσις της Κριτικής Επιτροπείας, ό.π., σ. 57· Λ. Φιλίππου, Τα Ελληνικά Γράμματα, τ. Α΄, ό.π., σ. 126· Σ. Μιχαηλίδη, Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας, ό.π., σ. 135.

1750 στην ενορία της Χρυσοπολίτισσας, στη Λάρνακα: «τὴν 1750 αὐγούστῳ 3 ἡμέρα παρασκευῆ· ἐκοιμήθην ὁ μακαρ... ὁ διδάσκαλος κυρ φιλόθεος ἱεροδιάκον, ὦρα ἔκτη, εἰς ἐνορίαν Χρυσοπολυτεΐσσης καὶ ὁ θεός νά τόν κατατάξῃ ἐν χώρα ζώντων, ἐν κόλποις ἄβραάμ ἰσαάκ καὶ ἰακώβ, καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες μακαρίσατε αὐτόν διὰ τόν κύριον»³⁴. Η αναφορά στον Φιλόθεο ως «διδάσκαλο» ίσως να αποτελεί ἔμμεση μαρτυρία, ὅτι εξακολουθούσε να ασκεῖ το επάγγελμα αὐτό και μετά το 1737, που αναφέρεται στους κώδικες της Μητρόπολης Κιτίου. Το πιθανότερο, ὅμως, είναι να δίδασκε ιδιωτικά, αφού, ὅπως αναφέρθηκε, δεν σώζεται καμία μαρτυρία, για εξακολούθηση της λειτουργίας της Σχολῆς της Μητρόπολης και μετά το ἔτος αὐτό.

Ας σημειωθεί, ὅτι στη βιβλιοθήκη του Παγκυπρίου Γυμνασίου φυλασσόταν κώδικας του 18ου αἰώνα, που αποτελείτο ἀπό χωρία διαφόρων συγγραφέων και σημειώσεις στη διδασκαλία του ευαγγελίου, του οποιου ο πίνακας των περιεχομένων είχε συγκροτηθεῖ ἀπό τον Φιλόθεο. Στον κώδικα αὐτό, ο οποίος χωριζόταν σε δύο μέρη, υπήρχε: «Πίναξ περιεχομένων τοῦ δευτέρου βιβλίου», που, ὅπως σημειωνόταν, είχε: «παρά Φιλοθέου ἱεροδιακόνου φιλοπονηθείς, ἐν ᾧ δεικνυνται αἱ κατά μέρος ὑποθέσεις τοῦ βιβλίου», ἐνώ σε ἄλλη σελίδα του αναγράφονταν τα ἀκόλουθα: «Πίναξ τῶν κατά μέρος ἐννοιῶν τῶν ἐν τῇ παρούσῃ βίβλῳ φιλοπονηθείς ὑπ' ἐμοῦ Φιλοθέου ἱεροδιακόνου»³⁵. Δυστυχῶς, ὅμως, ο κώδικας αὐτός κατεκάη στη μεγάλη πυρκαγιά που κατὰστροφῆσε το Παγκύπριο Γυμνάσιο και τη βιβλιοθήκη του, τον Οκτώβριο του 1920³⁶, με ἀποτέλεσμα να στερούμαστε τυχόν πληροφορίες, για τη Σχολή της Λάρνακας και το πρόγραμμα διδασκαλίας των μαθημάτων της, που μπορεί να διέσωζε στις σελίδες του.

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

1

34. Ι. Συκουτρή, Ἐκθεσις της Κριτικῆς Επιτροπείας, ὁ.π., σ. 61· Σ. Μιχαηλίδη, Ἱστορία της κατὰ Κίτιον Εκκλησίας, ὁ.π., σ. 135-136.

35. Χρίστου Παντελίδη, «Κατάλογος των κωδίκων της Βιβλιοθήκης του ἐν Λευκωσία Παγκυπρίου Γυμνασίου», στον τόμο: Σπυριδῶνος Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τ. 11ος, Αθήνα 1914, σ. 172· Ι. Συκουτρή, Ἐκθεσις της Κριτικῆς Επιτροπείας, ὁ.π., σ. 60· Λ. Φιλίππου, Τα Ἑλληνικά Γράμματα, τ. Α', ὁ.π., σ. 130.

36. Για την πυρκαγιά αὐτή βλ. Κωνσταντίνου Σπυριδάκι, «Ἡ ἱστορία του Παγκυπρίου Γυμνασίου», στον τόμο: Παγκυπρίου Γυμνασίου, Αναμνηστικό Λεύκωμα ἐπὶ τη πεντηκονταετηρίδι του Παγκυπρίου Γυμνασίου (1893-1943), Λευκωσία 1944, σ. 34.

Ἐπιστολή Α΄ Σιλβέστρου Πατριάρχου
Ἐντιοχείας πρὸς τὸν μητροπολίτην Κιτίων Κύρ Διονύσιον

* * *

Πανιερώτατε μητροπολίτα τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Λεμεσοῦ, πρόεδρε Κουρείων καί Κιτίων, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητέ ἀδελφέ καί συλλειτουργέ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἶη σοι παρά Κυρίου Θεοῦ. Πρὸ πολλοῦ εἶχαμεν νά σᾶς γράψωμεν, πλὴν μέ τό νά μᾶς ἔτυχαν φροντίδες πολλαῖς ἐβραδύναμεν· τά νῦν δέ μέ τό νά ἡρεμήσαμεν μικρόν, δέν ἐλείψαμεν δίδοντές σας εἶδησιν, ὅτι ὑγιαίνομεν σὺν Θεῷ, καί πῶς σᾶς ἔχομεν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐκλεκτῶν μας φίλων, διὰ τὴν ῥοπήν καί κλίσιν ὅπου ἔχετε εἰς τά χρηστά, καί μάλιστα διὰ τὴν καλήν ἐπίσκεψιν τοῦ ποιμνίου σας, καθὼς ἡ φήμη σᾶς κηρύττει οὕτως. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐνδιατρίβομεν εἰς Χαλέπι, εἰς τό ὁποῖον καί προσμένομεν ἄχρι των Θεοφανείων, διὰ τὴν σύστασιν τῶν ἀποστατησάντων χριστιανῶν, διὰ τοὺς ὁποίους φέρομεν ἰδρῶτας καί πόνους πολλάκις νά τοὺς ἀποσπάσωμεν ἀπό τόν φάρυγγα τοῦ δαίμονος, ὁ ὁποῖος καί ἐτόλμησε, παραχωρήσει θεῖα, νά τοὺς παγιδεύσῃ μέ τὴν λιχνείαν τῆς γαστροῦ, καθὼς ποτέ τοὺς πρωτοπλάστους. Ὁ παντοδύναμος Κύριος νά τοῦ συντρίψῃ τάχιστα τὴν ὄφρυν, νά ἐνδυναμώσῃ καί ἡμᾶς νά μένωμεν πάντοτε ἀνώτερον τῶν ἐκεῖνου βελῶν. Ἐμάθαμεν πῶς νά σᾶς εὐρίσκονται αὐτόθι τοῦ μεγάλου Βασιλείου τά ἅπαντα εἰς τρεῖς τόμους διηρημένα: ὅθεν σᾶς παρακαλοῦμεν νά μὴν παραβλέψῃτε τὴν αἴτησίν μας, ὡς φίλος ἀκραιφνῆς, ἀλλὰ νά τά ἐγχειρίσητε τοῦ ἀδελφοῦ μας νά μᾶς τά πέμψῃ εἰς Χαλέπι. Γράψτετέ μας μετὰ θάρρους πόσον εἶναι ἡ τιμὴ των νά τὴν πέμψωμεν. Τόν ἀδελφόν μας Σολοημάνην ἔχετε τον εἰς τὸν βαθμόν τῶν ἀκραιφνῶν σας φίλων, καθὼς καί ἡμεῖς τὴν σὴν πανιερότητα. Στέλλομέν της καί εἰς σημεῖον μνήμης ἓνα ἔξω καί ἔσω καμηλαύχιον καί ἓν ζωνάριον μεταξωτόν. Ἐγράψαμεν καί τοῦ ἀδελφοῦ μας, διὰ νά μᾶς ἐκλέξῃ τρία παιδιά, ὅπου νά χρησιμεύουν οὐ μόνον διὰ τὴν σπουδὴν, ἀλλὰ καί διὰ τὴν μοναδικὴν ζωὴν, καί συνεργήσατε καί ὑμεῖς τό συμφερότερον νά εἶναι τά πλέον ἐπιτηδειότερα, καί ἄς ἔλθωσιν εἰς Χαλέπι, εἰς τό ὁποῖον καί ἀπεκατεστήσαμεν Σχολεῖον τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων. Καί ταῦτα μέν εἰς εἶδησίν της, ἡ δέ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶη μεθ' ὑμῶν ἐν βίῳ παντί.

2

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπιστολή Β΄

* * *

Τὴν ὑμετέραν πανιερότητα ἀδελφικῶς ἀσπαζόμεθα, δεόμενοι τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Θεοῦ, ὅπως ἀξιοῖ αὐτὴν νά ἐορτάζῃ κατ' ἔτος φαιδρῶς καί χαρμοσύνως τὴν ἁγίαν αὐτοῦ Ἀνάστασιν σὺν τοῖς λοιποῖς αὐτῇ καταθυμίαις. Τά ποθεινά της ἐλάβαμεν γράμματα καί ἐχάρημεν ὑπερβαλλόντως εἰς τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀψευδῆ καί

ἀνυπόκριτόν της εὐνοίαν, ἣν καί ἡμεῖς ἀμείωτον ἔχομεν καί πεφυτευμένην εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς. Ἐκομισάμεθα καί ἅς πέπομφεν ἡμῖν τοῦ μεγάλου πατρός καί οὐρανοφάντορος Βασιλείου βίβλους, διά τὰς ὁποίας γράφει νά μὴν τὰς ἀποξενώσωμεν, τό ὁποῖον καί πρό τοῦ νά μᾶς τό γράψῃ ἔτζη τό ἐλογιάζαμεν, ὅτι νά τὰς πέμψωμεν αὐθις. Ὅθεν καί τήν εὐχαριστοῦμεν εἰς τήν κατά Θεόν ὑπακοήν, ὁποῦ δέν ἡμέλησεν εἰς τήν αἴτησίμ μας, καί μάλιστα ὁποῦ μᾶς ὑπόσχεται πῶς ἐπισκέπτεται τόν ἡμέτερον ἀδελφόν. Τά καθ' ἡμᾶς καί ἄλλοτε τῆς τὰ ἐδηλοποιήσαμεν, καί νῦν πάλιν διά βραχέων μανθανέτω, ὅτι ὑγιαίνομεν, καί περιμένομεν ἔτι εἰς Χαλέπι· πλήν μετά τινας ἡμέρας ἔχομεν εἰς νοῦν νά διέλθωμεν εἰς Δαμασκόν, ὅπως ἐπισκεψώμεθα καί τούς ἐκεῖσε χριστιανούς, ἀπό τούς ὁποίους οἱ πλείονες ἐξώκειλαν εἰς τόν παπισμόν, καί λογιάζομεν ὅτι νά δοκιμάσωμεν ἐκεῖσε πλείονας ἰδρωτάς καί πόνους εἰς τό νά ἀποσπάσωμεν τὰ ζιζάνια τῆς κακοπιστίας, ὡσάν ὁποῦ ἐρρίζωσαν εἰς βάθος μέ τήν τοῦ χρόνου διέξοδον. Εἰς Χαλέπι δέν ἡσυχάσαμεν πώποτε ἀπό τούς καθ' ἡμέραν ἀγῶνας· ἡ ἐπιστροφή ὅμως τῶν πεπλανημένων μᾶς χαροποιεῖ μικρόν, καί μᾶς ἀνακουφίζει τούς πόνους. Ὡς ἂν ἂν ἡ ἀνοικτίμων Κύριος νά χάριση βαθεῖαν καί ἀναφαίρετον εἰρήνην τῇ ἀγία τοῦ Ἐκκλησία, καί νά ἐξαλείψῃ τήν ἐπηρμένην ὄφρυν τῆς καινῆς ταύτης αἰρέσεως, ὁποῦ ὀλίγον ἔλειψε νά ἀποτεφρώσῃ τό κλέος ἅπαν τοῦ ἀποστολικοῦ μας θρόνου. Καί ταῦτα μὲν συντομίας χάριν, τὰ δέ ἔτη αὐτῆς εἴησαν παρά Θεοῦ πλεῖστα καί πανευδαίμονα.

3

Τῷ αὐτῷ ἐπιστολή Γ'

* * *

Τήν ὑμετέραν πανιερότητα ἀσπαζόμεθα ἐν Χριστῷ, οὕτινος δεόμεθα, ὅπως διαφυλάτῃ αὐτήν μέχρι γήρως βαθυτάτου εἰς καταρτισμόν τοῦ ποιμνίου της. Χαρᾶς μεγάλης πρόξενα ἔγιναν αὐθις ἡμῖν τὰ φιλικά της γράμματα. Μᾶς ἐχαροποίησε μάλιστα ὑπερβαλλόντως καί ὄν ὑπέρ τῆς πίστεως ἔχει ζῆλον· καί τοῦτο οὐ μόνον διά τῶν γραμμάτων της ἐδηλώθη ἡμῖν, ἀλλά καί ἡ φήμη ἔτζη τήν κηρύττει, συνήγορον τῆς ἀληθείας καί τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχον, βακτηρίαν τῶν καταπιπτόντων, λιμένα εὐδίων τῶν χειμαζομένων, παρακλήτορα τῶν δυστυχοῦντων, παραπλήσια τούτοις καί ἄλλα πλείονα μεμαθήκαμεν ἀπό τόν κατά σάρκα ἡμῶν ἀδελφόν, ὁ ὁποῖος πάντοτε τήν ἔχει ἐπί γλώττης καί ἐκθειάζει τὰ ἡρωϊκά της κατορθώματα. Ὡς ἂν ἂν ἡ ἀνοικτίμων Κύριος καί μέχρι τέλους νά ἐπιδίδει εἰς τὰ θεοφιλή σπουδάσματα. Οἱ ἐπεγειρόμενοι καθ' ἡμῶν πόλεμοι παρά τῶν Φρατόρων εἶναι ἄσπονδοι καί ἀφιλίωτοι. Οἱ πόνου καί οἱ ἰδρωτές ἡμῶν δέν διακόπτονται, ἐπειδή καί ἡ παράταξις τῶν πολεμίων εἶναι πάντοτε ἐξωπλισμένη· πλήν ὅσον ἀγωνίζονται καί θαρροῦσι νά στήσουν τὰ τρόπαια τῆς μοχθηρίας τους, καταβάλλονται ὅμως τῇ δεξιᾷ

τοῦ Ὑψίστου, καί ἐλέγχονται ὡς ἀσθενεῖς, καί λαμβάνομεν ἡμεῖς τὰ τρόπαια, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἢ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ· διότι ἀψευδής ὁ εἰπών, καί πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Εἰς τοὺς ἔξω μᾶς κατέτρεξε μέγαν ὁ Κόνσολος τῶν Γαλλῶν, καί μᾶς ἐζημίωσεν ὁ ἐνταῦθα ἠγεμῶν ἕως 15 πούγγια χρημάτων, ἔχων συνεργούς καί τινες τῶν λατινοφρόνων χριστιανῶν. Ἡμεῖς ἔτι προσμένομεν εἰς Χαλέπιον, μετὰ δέ τὴν ἑορτὴν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων μελετοῦμεν σὺν Θεῷ νὰ κατέλθωμεν εἰς Λαοδικεῖαν. Τὴν ὑπερευχαριστοῦμεν καί διὰ τὰ σταλθέντα, καί μάλιστα διὰ τὰ διακόνια ὁποῦ ἔπεμψε, τὰ ἐβάλαμεν εἰς τὸ Φροντιστήριον τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων. Κατὰ τὸ παρόν μὲν τὸ νὰ εἴμαστε περιπεπλεγμένοι εἰς τὰ τοιαῦτα δεινά, δὲν εἴχαμεν ἄδειαν νὰ φροντίσωμεν τι σημεῖον τῆς ἀκραιφνοῦς, ἣν ἔχομεν περὶ αὐτὴν εὐνοίας, ἐν ἄλλοις ὅμως ἐκφροντίσομεν τὸ πρέπον. Ὁ διδάσκαλος τοῦ Σχολείου μας Ἰάκωβος εὐλαβῶς τὴν ἱεράν της κατασπάζεται δεξιάν. Τὰ βιβλία σας τὰ ἐδέσαμεν μετὰ πλείστης ἐπιμελείας, ὅμως εἶναι διεφθαρμένα καί ἐλλειπῆ, ἴσως ἐξ ἀμελείας τῶν προκατεχόντων. Ταῦτα μὲν συντομίας χάριν, τὰ δὲ ἔτη αὐτῆς εἴησαν θεόθεν πλεῖστα καί πανευτυχῆ.

4

Τῷ αὐτῷ ἐπιστολὴ Δ΄

* * *

Ἡ ἀνυπόκριτος καί ἀψευδής εὐνοία ὁποῦ πρὸς αὐτὴν ἔχομεν, μᾶς ἀναγκάζει διαπάντα νὰ μὴν ὀκνεύωμεν εἰς τὸ νὰ τῆς δηλοποιῶμεν τὰ καθ' ἡμᾶς, εὐποροῦντες γραματοφόρου. Τὰς καταδρομὰς ἃς ἔχομεν παρὰ τῶν ἀντιπάλων τὰς μανθάνει εἰς πλάτος ἀπὸ τὸν ἀδελφόν μας, αἵτινες εἰσὶν ἀδιάκοποι καί ἄληκτοι καί εὐθύς ὁποῦ παύει ἢ μία, ἐπεγείρεται ἄλλη· ἢ ἄμαχος μόνον ἰσχὺς νὰ τὰς καταβάλλῃ ταχέως, καί νὰ ἐπιδαφιλεύῃ βαθεῖαν διαμονὴν καί εἰρήνην τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁποῦ κλυδωνίζεται ἐν μετεώρῳ πελάγει καί τρικυμίαις τῶν αἰρέσεων. Τὰ παιδιά, ὁποῦ ἔπεμψε, τὰ ἐβάλαμεν εἰς τὸ Σχολεῖον, καί φαίνεται πῶς ἐπιδίδουν αἱ ἀρχαὶ τους· διὰ τοῦτο ἃς μὴν ἀμελήσῃ νὰ φροντίσῃ προσέτι διὰ ἄλλα δύο, ἴσως καί διαδοθῆ εἰς τοὺς πλείονας ἢ τῆς παιδείας κτῆσις, ἢ ὁποία, ὅσον ἔλαμπε πρότερον εἰς τὸ γένος μας, τόσον ἐξέλιπεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, διὰ τοῦτο γεγόναμεν καί τοῖς ἐχθροῖς εὐχείρωτοι καί εὐάλωτοι· θέλει ἔχει καί ἡ ὑμετέρα πανιερότης κλέος ἀμάραντον παρὰ Θεοῦ, ὡς συνδρομητῆς τοιούτου καλοῦ. Ὡς μὴν εἶναι ὅμως ἐπὶ τοσοῦτον εἰς παιδαρικήν ἡλικίαν, ἀλλ' εἰς προσήκουσαν καί ἀρμοδίαν, διὰ νὰ ἠξεύρωσι νὰ πονοῦσιν εἰς τὴν τῆς παιδείας κτῆσιν.

Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου, «Σίλβεστρος Πατριάρχης Ἀντιοχείας», στόν τόμο: Μαρίνου Βρετοῦ, Ἐθνικόν Ἡμερολόγιον, τ. Ι΄, Ἀθῆναι 1870, σ. 367-372.

Δημοσιεύτηκε στον τόμο: Evangelia Balta - Theoharis Stavrides - Ioannis Theocharides (επιμ.), Histories of Ottoman Larnaca, Κωνσταντινούπολη 2012, σ. 55-68.